

GEORGIA – FÖLDRAJZ, TÖRTÉNELEM, KULTURÁLIS KAPCSOLATOK

A Kaukázus felfedezése

2. RÉSZ

A történelem viharaitól sokat szenvedett, de a megpróbáltatások után mindig talpra állt ország, Georgia, a szovjet éra megszűnése óta szorgalmazza, hogy ne az orosz Grúzia, hanem a korábban használt, európai nevén emlegessék. Bár a földrajzi távolság nem indokolja, mégis ezer szálon kötődünk a Kaukázus fiaihoz. A két nép földrajzi, történelmi kapcsolatainak bemutatása után a terület tudományos megismerésére vetünk egy pillantást.

Az első tudományos expedíciók

Nemzetközi szinten is jelentős tudományos eredményt jártak Déchy Mór 1884 és 1907 között szervezett kaukázusi expedíciói, melyek során elkészítette a lánchegység első pontos, részletes térképét. A Nagy-Kaukázus 1200 kilométeres hegyvonulata a XIX. század végén még feltáratlan volt. Az Európa keleti határán húzódó magashegységről néhány elnagyolt katonai térképen kívül semmilyen információ nem állt rendelkezésre. Déchy szisztematikus kutatómunkájának köszönhetően 1910-re azonban a Kaukázus a világ egyik legalaposabban feltárt területei közé került.

Déchy saját vagyonából finanszírozta a térségbe vezetett hét expedícióját, amelyek során elsőként tárta föl az Európa és Ázsia találkozásánál húzódó hegy-lánc morfológiáját, glaciális és fiziogeográfiai viszonyait. Kutatásait előre meghatározott munkaprogram alapján végezte. Az expedíciók tudományos értékét növelte azzal, hogy több útjára is magával vitt magyar botanikusokat és geológusokat, akik jelentősen hozzájárultak a kutatóutak sikeréhez. Déchy tudományos megfigyeléseinek máig megbecsült része az általa

készített több ezer kiváló minőségű fényképfelvétel. (Bővebben lásd a *Természet Világa* augusztusi számában Babinszki Edit cikkét)

Fölülmúlhatatlan érdemei elismeréseként több külföldi egyetem díszdoktorává, számos földrajzi társaság pedig tagjává választotta; a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagsággal tisztelte meg. Az uralkodó a Ferencz József-rend lovagkeresztjével és a vaskorona-renddel tüntette ki Déchy-t, aki 1882-ben magyar nemességet kapott. A Kaukázus tudományos feltárással Déchy Mór neve örökre bekerült a nagy földrajzi felfedezők pantheonjába. [1]

Követek, diplomaták, királyi tanácsadók

A georgiai államok az oszmánellenes küzdelmekben a középkelet-európai országok — köztük Magyarország — potenciális szövetségesei voltak. Jó példa a szövetség tényleges megkötésére Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem és I. Simon georgiai király összefogása, amelyben Erdély mellett Havasalföld és Moldva, Georgia mellett pedig Perzsia és néhány dagesztáni kánátus

vett részt. Az összefogás az akkoriban legyőzhetetlennek minősülő tér- és időbeli távolságok, a folyamatos kapcsolattartás lehetetlen volta miatt kudarcra volt ítélve, de az együttműködési igény a későbbiek során is megfogalmazódott időről időre a két távoli ország között, és meglepően sok konkrét kapcsolat alakult ki a két nemzet közt. [2]

A XVI. század derekán I. Ferdinánd követeként Sztambulban tartózkodott *Verancsics Antal*, a későbbi esztergomi érsek és *Zay Ferenc*, aki hazatérése után felsőmagyarországi főkapitány lett. Ők a bécsi udvar szemével nézték a török birodalom peremén élet-halál harcukat vívó kis nemzeteket, kevés megértést mutatva azok problémái iránt. 1556-ban arról adtak hírt, hogy „a mingrél fejedelem is rövidesen megérkezik Sztambulba, hogy panaszt tegyen az országát folyton zaklató cserkeszek ellen.” A mingrél uralkodó háborút akart indítani az oroszokkal szövetséges cserkeszek ellen, és ehhez kért támogatást a szultántól – cserébe adófizetési kötelezettséget vállalt. A két magyar követ rosszszallotta, hogy a mingrél király úgy viselkedik, mint egy egyszerű ember, holott „terjedelmes föld és nagy nép élén áll”. [3]

Rudolf császár követeként 1602-ben indult útnak Perzsiába a Kakas István vezette küldöttség azzal a feladattal, hogy nyerjék meg I. Abbasz perzsa sahót a törökellenes liga megalakításához. Küldetését az útközben elhunyt Kakas István nem tudta véghez vinni, ezért azt titkára, *Tectander György* teljesítette be. Súlyos nehézségekkel megbirkózva jutott el Tectander a sahhoz, akinek átadta a császár üzenetét. Visszafelé sokáig időzött a Kaukázusban és a mai Georgia területén, ahol találkozott II. Sándor kahétiai királlyal. Tectander 1609-ben adta ki a sok érdekes, georgiai vonatkozású adatot is tartalmazó útinaplóját. [3]

1668-ban IX. Kelemen pápa küldöttséget menesztett Szolimán perzsa sahhoz annak érdekében, hogy összefogásra bírja a törökök ellen a nagyhatalmú ázsiai uralkodót. A követség egyik tagja volt az örmény származású *Bedik (Abedik) Péter*, aki sikeresen teljesítette küldetését: a törökellenes koalíció előkészítését. Kivételes képességeinek és diplomáciai szolgálatainak köszönhetően I. Lipót császár 1684-ben grófi rangra emelte Bediket, aki a több éven át tartó útjairól 1678-ban Bécsben kiadott latin nyelvű könyvében arról is beszámolt, hogy a perzsa hadsereg élén georgiaiak állnak,

beleértve a főtiszteket és a főparancsnokot. A keresztény vallású georgiai nép a többi keleti népnél jóval csinosabb és harciasabb; közülük háború idején a perzsa uralkodó hatvanezer fegyverest tud mozgósítani. Bedik Péter a perzsa sah asztalánál találkozott az Oroszországból hazatért I. Herakliusszal, aki később Kaheti, majd Kartli trónjára került, és 1709-ig uralkodott. [3]

A több részre szakadt ország nyugati részének uralkodója, a mingrél fejedelem 1804-ben megbízta a fiai nevelésével *Martiny Sámuel* filozófiaprofesszort, és adománylevelet bocsátott ki a számára. A soproni születésű Martiny azonban nemcsak a tanításhoz, de a borászathoz is kiválóan értett. Először Kahetiában honosította meg a magyar jellegű szőlő- és bortermelést, melynek sikerét látva Mingréliában is hasonló feladatot kapott. A hagyományos borkészítés során

a georgiaiak földbeásott kőedényekben érlelték a bort; Martiny azonban fahordókat készíttetett. A feladatnak olyan sikerrel tett eleget, hogy borait a legjobb francia és magyar borokkal egyenrangúnak tartották. [4]

Az előző részben már írtunk a két országrészt egyesítő II. Herakliuszról, akinek egyik legfőbb bizalmi emberévé vált *Reineggs Jakab*, a nagyszombati egyetemen Mária Terézia védnöksége alatt felavatott orvos. Az alkímiával is foglalkozó, a selmecbányai akadémián bányászati stúdiumokat végzett Reineggs Koháry János gróffal álruhába öltözve szökött meg Magyarországról. Nem kis kalandok után, II. Herakliusz meghívására jutottak el a georgiai királyi udvarba 1778-ban. Három éves ottléte alatt Reineggs, aki ügyesen kamatoztatta orvosi, bányászati és kohászati ismereteit, a király főtanácsadójává avansált, és Jakub kán néven nemességet kapott. Első sikere a fiatal trónörökös gyógy-

gyítása volt, később pedig a nemesfémek olvasztására, a vasöntésre, a lőporkészítésre tanította meg a georgiaiakat. 1781-ben az uralkodó fontos diplomáciai küldetéssel, az orosz-georgiai államszerződés előkészítésével Szentpétervárra küldte. [5] A Georgiai Tudományos Akadémia könyvtárában meglevő iratok tanúskodnak arról, hogy Reineggs II. Herakliusztól a legmagasabb kitüntésekben és bőkezű adományokban részesült. A Kaukázus történelméről és topográfiájáról írt, 1797-ben megjelent kétkötetes monográfiája a nyugat-európai tudományos körökben is nagy elismerést aratott. [6]

Déchy Mór

Őshazakutatás

A Kárpát-medencében élő utódokat nem hagyta nyugodni az a gondolat, hogy az őshazában maradtak magyar törzsek, így számos expedíció indult a hátramaradottak felkutatására. Az első kutatók között voltak a XIII. század elején azok a domonkos szerzetesek, akik közül a legismertebbé *Julianus barát* vált. Az 1235-ben kezdődött kutatóút során társaival először Georgia területére jutottak el. Onnan észak felé vették útjukat, ahol *Julianus*nak sikerült megtalálnia Magna Hungariát és a keleti magyarokat.

Turkoly Sámuel, a Rákóczi-szabadságharc csapattisztja a bukás után az orosz cár alatt szolgáló huszárezredben vállalt szolgálatot, így került el Asztrahánba. Onnan tudósította 1725-ben a rokonságát a Magyar (Madzsari) nevű város romjairól, az általa az őseink fővárosának vélt helységről, amely később a magyar őshazakutatók kultikus helyévé vált. *Turkoly* híres asztraháni levele, amely számos helyen megjelent nyomtatásban, szabályosan lázba hozta az itthoni magyarságot. [7] *Turkoly* neve más vonatkozásban is ismert: I. Péter cár őt bízta meg a szőlő- és bortermelés megújításával, amelyhez Tokajból hozattak szőlővesszőket.

Az őshazakutatásnak hatalmas lendületet adott a XVIII. század végén a II. József centralizáló és németesítő törekvéseivel szembeni ellenállás, majd a reformkor. Számtalan expedíció indult az elképzelt magyar őshaza és az ott maradt magyarok leszármazottainak felkutatására; a témában rengeteg kötet és tanulmány jelent meg.

A XIX. század első felében széles körben elfogadottá vált nézet, hogy a Kaukázusban a magyarok „*atyafiai*” élnek, néhány vállalkozó kedvű úriembert az őshaza felkutatására sarkallt. 1819-ben *Jaksics Gergely* és *Orlay János*, majd 1829-ben *Ógyallai Besse János* indított a térségbe expedíciót, mely az őshazakutatásán túl az Elbrusz első európai meghódítását is célul tűzte ki. Besse öt tudósítást

Kakas István

Zichy Jenő

írt a hazai lapoknak, amelyeket 1830-ban együtt is kiadott (*Ó-Gyallai Besse Jánosnak Tudósításai Kaukasus mellékéről, mint a Magyarok hajdani lakhelyéről...*).

A kaukázusi magyarság eszméje a XIX. század végén élte virágkorát. Az őshazakutatás élére ekkor állt *Zichy Jenő*, aki bőkezűen patronálta a szakmailag megalapozott expedíciókat. Útitársaival egyetemben meggyőződéssel vallotta, hogy a magyar nemzet korábban a Kaukázus vidékén lakott. Az ezredéves kiállításon *Zichy* bemutatta a Kaukázus vidékén készült felvételeit és az onnan hozott műtárgyakat, majd 1900 és 1905 között közreadta a harmadik út eredményeit.

Érintőlegesen ide tartozik a XIX. században nagy népszerűségnek örvendett elmélet a magyar és az örmény nemzet közös származástudatáról, amelyet számos publikációval támasztottak alá. A Magyar Tudományos Akadémia hiába illeti erős kritikával a sumérokra visszavezethető közös gyökerek teóriáját, a laikusok körében ez mind a mai napig fennmaradt. [8]

A népvándorlás megismeréséhez a néprajztudomány is hozzájárul a maga sajátos eszközeivel. A katalógusokban regisztrált és típusokba rendezett mesék segítenek feltérképezni az egyes nációk eredetét és vándorlását. Az ősvallási elképzelések tovább élésében, a mesetípusokban, illetve a mesemondás stílusában nagyon sok kapcsolat mutatható ki a magyar és a kelet-európai–észak-ázsiai meseterület között. Vannak olyan – vélhetően az írásbeliség kialakulása előtti, mind a mai napig élő – egyezőségek, amelyek az európai népek meséiben soha, sehol nem fordulnak elő; ugyanakkor egyes kaukázusi népek, köztük a georgiaiak összes meséje a számunkra jól ismert formulával kezdődik: „*Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy...*” Ezt az egybeesést csak az indokolhatja, hogy a honfoglalás előtt vagy a Kaukázus vidékén éltek a magyarok, vagy sokáig álltak azzal a néppel összeköttetésben, amelytől a mai kaukázusi népek örökölték népmesei hagyományukat. [9]

„Térdemre fektetett papíron a rettenetes Elbrusz lábánál, 8000 láb magasságban a tenger szintje fölött írom ezt a levelet. Hat nap óta csak kapaszkodunk fel és le. Az időjárás szörnyű, és várjuk az első kedvező pillanatot, hogy ha lehetséges, megmásszuk az Elbruszt.

Ez az emlékezetes vállalkozás korszakalkotó lesz a történelem és földrajz krónikaiban, hiszen most első ízben érkeztek meg európai emberek ehhez az iszonyú hegyhez, amelynek magassága 16 700 láb a tenger szintje felett, ám ezt pontosan csak a Szentpétervárról érkezett, és velünk lévő tudósaink fogják megállapítani. (...) Büszke vagyok, mert honfitársaim szívesen fogják látni, hogy egy testvérük így megörökítette drága hazánk nevét, s újjá keltette a magyarok emlékezetét ugyanazonokon a helyeken, amelyeknek egykor gazdái voltak.”

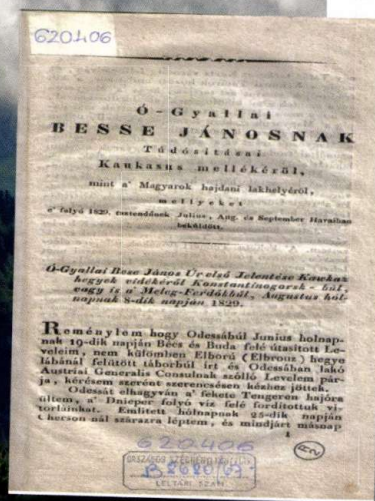
(Ógyallai Besse János)

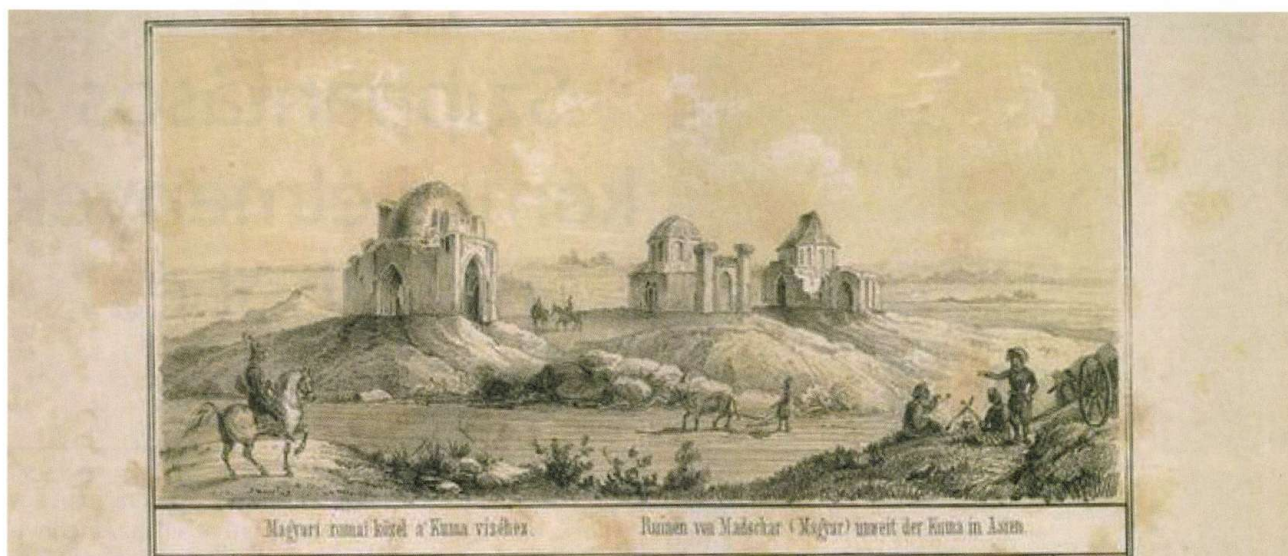
Elsőként *Jókai Mórt* kell említenünk — ő szívesen foglalkozott az általa gyakran cserkesz néven emlegetett kaukázusi népek múltjával. *Riumin* című kisregénye az észak-georgiai Szvanétiában játszódik, de bőven találunk georgiai vonatkozásokat a „Szabadság a hó alatt” és az „Amirani” címet viselő műveiben. [10]

A *Riumin* a Jókai összkiadás „Görögtűz” címen és a „mindenfélre igaz hívő népek történetéből” alcímen két kisregényt egybefűző kötetében jelent meg. Mindkét történet a XIX. század első felének Oroszországában játszódik, történelmi háttérüket a cári birodalom és a kaukázusi, illetve szibériai népek közötti háborúk adják.

Jókainak ez a két műve az akkor még hiányzó magyar nyelvű utazási irodalmat pótolja: sok adatot vett át a korabeli népismereti leírásokból. A *Riumin* első részének a végén Jókai megnevezi a „regény alapeszméjének igazolásául” szolgáló forrást, *Karl Koch*, „legjobb hitelű” Kaukázus-leírását. Ebben olvasott Jókai Reineggsről, akit állítólag a XVIII. században az orosz kormány azzal bízott meg, derítse ki a kaukázusi mesés aranykincsekről szóló hírek hitelességét. Koch szerint Reineggs megtalálta a szvánok arany- és ezüstbányáit, amelyek megszerzése érdekében az oroszok azonnal hadjáratot indítottak, de nem jutottak a gazdag aranytelepek nyomára. „Reineggs óta sok kíséreltet tettek orosz kalandorok, hogy a szuonoknak e titokteljes országrészébe elhatolhassanak; az aranykeresés vitte őket oda, — de sohase tértek vissza.” — írja Jókai. [11] Jókai kimeríthetetlen fantáziája a vallási üldözöttek sorsáról szőtt fordulatos, a vadregényes tájakon játszódó mesét. A felségárulással vádolt *Riumin* megtalálja ugyan a titkos aranybányákat, de életével fizet a kalandért. Nehéz lenne kideríteni, mennyi az írói képzelet gyümölcse abból, hogy a II. Herakliusz udvarában nemességre emelkedett Reineggsből orosz utazó és a cári kormány megbízottja lett — miközben a korabeli dokumentumok szerint a georgiai király követeként került Szentpétervárra.

Az elmúlt évtizedekben számos magyar íródelegáció járt Georgiában. Amikor például *Szabó Magdát* Tbiliszipben elvitték a nemzeti múzeumba, ezt írta: „Szinte beleszédülök az ókori anyagba: micsoda páratlan görög emlékek vannak itt!” A kísérlője beszélt neki az argonautákról, Jasónról, Médeáról és arról, hogy legelőször Homérosz említi az országot... „Elképedve nézek rá, aztán elkapom a szememet. Hát ezzel én nem igen tudok versenyezni. Most mondjak neki valamit Árpád fejedelemről? [...] Az egyházművészet remekei között már csak botladozunk. Itt szinte még súlyosabb az arany és a drágakövek pompája, mint Moszkvában volt.” Amikor a kísérlője megemlítette, hogy ők már 360 körül

Madzsar város mauzóleumai, ahogy a Pallas látta 1793-ban (Forrás: Alany Art Collection)

fölvették a keresztséget: „Jóisten, gondolom, s próbálom kiszámítani, hol voltak és mit csináltak a magyarok a negyedik században. Hosszú szemű, merev szentek néznek rám az aranyburkolat alól...” [12]

Németh László 1959-ben járt a Szovjetunióban. „Szerencsés véletlen volt, hogy egy-két napra Grúziába is elkerültünk. Mindig izgatott a kis népek sorsa ezen az összezsugorodott és sok tekintetben szürkülő földön.” Mi lesz a sorsuk a nem orosz köztársaságoknak? — tette föl a kérdést az író. Az alkotmány elvileg biztosítja a fejlődésüket, de „a birodalom közös vérköre nem szívja-e ki jellegüket? Nos, Grúzia elég jó válasz volt erre az aggodalomra. A grúzok ma a Szovjetunió egyik leggazdagabb népe; boruk, teájuk, s nem utolsó sorban a lírájuk, az egész birodalomban híres. [...] Gazdaságuknál is nagyobb az a szenvedély, amellyel ősi szokásaikhoz, a vendégszeretethez, messzenyúló emlékeikhez, ősi betűikhez ragaszkodnak. [...] egészben véve ennek a kis nemzetnek a megismerése, de főleg annak a szeretetnek megérzése, amellyel a magyarok iránt viseltetnek, nagyon jólesett és szívvidámító volt.” [13]

A fentiekben röviden bemutattuk, milyen sok szálon fűződött kapcsolat a két, egymástól távol élő, de lélekben sok hasonló vonást mutató, szabadságszerető nép között. Befejezésül azokra a hős georgiai katonákra emlékezünk, akik az életükkel fizettek azért, hogy ki mertek állni a szabadságukért küzdő magyarok mellett.

Az 1956 októberében a Budapesten kitört forradalom leverésére ide vezényelt szovjet hadseregben kényszerűségből georgiai katonák is szolgáltak. Közülük többen is feláldozták az életüket, mert nem voltak hajlandók fegyvert fogni a magyarok ellen. A hiteles források és a költők egyaránt tanúsították, hogy több ide vezényelt georgiai katona megtagadta a löparancsot —

tudván tudva, hogy emiatt azonnali halál jár. Szilovan Narimanidze 1956-ban írta, de hosszú évtizedekig nem publikálhatta „Mi magyarokra nem lövünk!” című versét, [14] melynek két sorát idézzük:

Még ha lenyugszik is életünk napja,
Kartvél akkor sem löhet magyarra!

TÓSZEGI ZSUZSANNA

IRODALOM

- [1] Tószegi Zsuzsanna: Déchy Mór kaukázusi felfedezőútjai. In: Élet és Tudomány, 72. évf. 2017. 39. sz. 1222-1230. o.
- [2] Tardy Lajos: Kaukázusi magyar tükrök. Magyarok, grúzok, csekeszek a kezdetektől 1848-ig. Bp.: Akadémiai Kiadó, 1988. 13. o.
- [3] Tardy Lajos: A magyar grúz kapcsolatok történetéből. Történelem, 1966. 84-113. o.
- [4] Tardy Lajos: Martiny Sámuel és a grúziai bortermelés. In: Agrártörténeti Szemle, 11. évf. 1969. 3-4. sz. 490-495. o.
- [5] Kiss László: Jakub bej és Davud hekim grúziai kalandja. In: A Hét, 1993. 38. évf., 12. sz. 14-15. o.
- [6] Schultheisz Emil: Reinegg Jakab, orvos, bányász és kohász. http://mek.oszk.hu/05400/05425/pdf/Schultheisz_Reinegg.pdf
- [7] Turkoló Sámuel levele Asztrahánból. MNL HML XIII.1. http://mnl.gov.hu/mnl/hml/hirek/turkoly_samuel_levele_asztrahambol
- [8] Kránitz Péter Pál: Magyarok a Kaukázusban. Bp.: Országos Széchényi Könyvtár, 2016. 11-30. o.
- [9] Solymossy Sándor: Hol volt, hol nem volt. In: Magyar Nyelv, 18. köt. 1922. 1-3. sz. 105-109. o.
- [10] Tardy Lajos: Jókai és Grúzia. In: Régi hírünk a világban. Bp.: Gondolat Kiadó, 1979. 272-276. o.
- [11] Jókai Mór: Görögtűz. Bp.: Révai, 1897. 109. o.
- [12] Szabó Magda: A Kuránál. In: Hullámok kergetése. Bp.: Szépirodalmi, 1965. 137. o.
- [13] Németh László: A felelősség szorításában. Bp.: Püski, 2001. 559. o.
- [14] Szilovan Narimanidze: Mi magyarokra nem lövünk — fordította Babirák Hajnalka, aki a kaukázusi Georgia (Bp.: L'Harmattan, 2013.) c. könyve 239-240. oldalán közölte a teljes verset.
- [15] Horányi Gábor — Pivárcsi István: Magyar világjárók kalandjai Palatinus 2001.